

Б. С. Сливка

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету "Львівська політехніка",
студент

КАНОНІЧНО-ПРАВОВІ ФОРМИ І МЕТОДИ ПАСТИРСЬКОГО БОГОСЛІВ'Я

© Сливка Б. С., 2015

Визначено форми і методи пастирського богослів'я, які є компонентами канонічного права, розкрито їх зміст. Особлива увага звертається на засвоєння норм природного права дітьми дошкільного віку.

Ключові слова: моральні норми, форми, методи, пастирське богослів'я, дошкільники, християнський етикет, пастирська опіка, внутрішні імперативи, природно-надприродні норми.

Б. С. Сливка

КАНОНИЧЕСКИЕ ПРАВОВЫЕ ФОРМЫ И МЕТОДЫ ПАСТЫРСКОГО БОГОСЛОВИЯ

Определены формы и методы пастырского богословия, которые являются составными компонентами канонического права, раскрыто их содержание. Особое внимание обращается на усвоение норм естественного права детьми-дошкольниками.

Ключевые слова: моральные нормы, формы, методы, пастырское богословие, дошкольники, христианский этикет, пастырская опека, внутренние императивы, естественно сверхъестественные нормы.

B. S. Slyvka

CANONICALLY LEGAL FORMS AND METHODS PASTORAL THEOLOGY

The article defines the forms and methods of pastoral theology, which are integral components of canon law, revealed their contents. Particular attention is drawn to the assimilation of the rules of natural law pre-school children.

Key words: moral codes, forms, methods, pastoral theology, preschoolers, Christian etiquette, pastoral care, domestic imperatives naturally supernatural standards.

Постановка проблеми. Канонічне право є однією із методологічних установок філософії права. Норми канонічного права засвоюють протягом життєдіяльності людини. Однак найбільшого ефекту таке засвоєння набуває у ранньому (дошкільному) віці. Найбільшою користь від засвоєння канонічно-правових норм буде тоді, коли засвоювальний процес очолить пастир з відповідною (педагогічною, юридичною) освітою. Для цього у пастирській діяльності з дошкільнятами необхідно використовувати відповідні педагогічні форми і методи з природно-правовим змістом.

Аналіз останніх досліджень. Форми і методи роботи з дітьми достатньо висвітлено у педагогічній літературі: С. Гончаренко, Г. Васянович, Т. Поніманська та ін. У богословській літературі їх налічується обмежена кількість. Крім того, форми і методи пастирського богослів'я з дошкільниками практично не досліджено. Більшість дитячої релігійної літератури присвячено науковим дослідженням.

Мега і завдання дослідження. Розкрити зміст форм і методів пастирського богослів'я, в яких міститься сутність канонічного права у позабогослужбовій діяльності.

Виклад основних положень. Пастирська опіка дітей дошкільного віку повинна здійснюватися згідно з перевіреними практикою правилами, процедурами, які визначають методіку (годегетику) необхідних навчально-виховних процесів. До змісту методіки належить арсенал педагогічних понять: метод, підхід, прийом, засіб, технологія тощо, які реалізуються у відповідних формах. Основними педагогічними поняттями методіки є форма і метод.

Форма (структура, джерело) є обрисом, способом передусім зовнішнього виразу і закріплення певних правил, організації та існування предметів і явищ у світі. Проте форма стосується і внутрішньої структури процесу, певного порядку, де також зосереджені елементи методіки.

Поняття форми відіграє важливу роль в логіці, теорії пізнання, онтології, етиці, естетиці, філософії природи та історії. Згідно з вченням Хоми Аквінського, сутність та існування речей виникають із форми, душа є формою тіла, суто духовні субстанції є відділеними від матерії форми, а Бог є чиста форма. В міру того, як філософія Нового часу відходила від об'єктивного вчення про буття, змінювалися місце і значення поняття форми [2, с. 475]. У педагогіці до форм організації навчання належать: уроки, лекції, семінарські заняття, практикуми, консультації, факультативні заняття, диспути, екскурсії, практичні заняття тощо [4, с. 348]. Розуміючи сутність форми, можна виокремити й форми пастирського богослів'я з дітьми дошкільного віку.

На нашу думку, основними формами пастирського богослів'я з дошкільнятами є хрещення, богослужіння, літургійне проповідання, поширення християнського етикету, стверджувальне богослів'я, паломництво тощо. Сюди слід відносити і деякі види діяльності у світських установах та дошкільних закладів, де пастир може брати участь, що для богослів'я є факультативними формами, зокрема: волонтерська діяльність*.

Базовою фундаментальною формою пастирського богослів'я є таїнство хрещення, який має видимий і невидимий бік (зазначено вище). Практично пастир допомагає немовляті умовно відкривати двері у Церкву, де будуть здійснювати подальші священні діяння. Без хрещення пастир не уповноважений здійснювати з таким дошкільником не тільки богослужбової, а й позабогослужбової діяльності. Тобто хрещення дає дозвіл на майбутню пастирську опіку дітей, а згодом й дорослих.

Богослужіння взагалі називається богошануванням або догодженням Богу добрими думками, словами і ділами, тобто виконанням волі Божої [12, с. 556]. Тому така форма пастирського богослів'я використовується в обов'язковому порядку. Що стосується дітей дошкільного віку, то відвідування богослужінь необхідно починати з того віку, в якому дитина може смиренно виконувати елементарні правила поведінки у церкві. Навіть якщо дитина ще не розуміє літургійного змісту, на неї сходять Божа благодать, а у підсвідомості закладаються духовні норми, які надалі впливатимуть на свідому поведінку.

Зміст і призначення будь-якого богослужіння полягає у спілкуванні Бога із Своїм народом, Господа із Своєю Церквою, яка оновлюється і зміцнюється у богослужінні, щоб Божа воля вершилася на землі через посередництво людей (Мф 6:9,10), до похвали слави Його" (Еф 1; 12) [11, с. 97]. Тому пастир повинен з усією відповідальністю ставиться до запрошення не тільки дорослих, а й малят на спілкування з Богом, яке є надзвичайно потрібним. Діти повинні усвідомити, що їхня присутність на богослужінні є також принесення свого тіла, себе повністю в жертву Богові.

* Кожна із цих форм має певну кількість методів.

У богослужінні виражається подяка Богові за вже подаровані блага і благання про здійснення нових благих діянь. Це підкреслює, що богослужіння не є зовнішньою формою. “Послух краще від жертви” (І Цар 15:22), оскільки Господь не дав Своему народові жодних конкретних приписів відносно того, як здійснювати жертвоприношення”, але заповідав: “Слухайте голосу Мого, Я буду вашим Богом, а ви будете Моїм народом” (Діян. 17:25) [11, с. 97]. Такі настанови Божі дошкільнята в загальних рисах можуть зрозуміти, якщо пастир вдало використає відповідні методи впливу.

Літургійне проповідання є особливою формою евангелізації і пастирського богослів'я. Обов'язком пресвітера є звершення Євхаристії, і це таїнство пов'язано із словом. Тому проповідь Слова Божого під час Святої Літургії має велику надприродну силу, тому є одним із основних обов'язків пастиря.

Проповідання вимагає певного досвіду священничої діяльності, ретельної підготовки, знань, церковного світогляду, бачення світу у розмаїтті та ораторсько-християнського мистецтва чи церковного красномовства. Володіючи належним мистецтвом проповідання, маючи дар слова (вітання, подяка, настанова, емоційність), пастир у систематичному, логічному, послідовному викладі предмета проповіді сповіщає слово Боже щодо виховання дітей у напрямі спасіння людства і наслідування Царства Божого. Цей напрям кожна дитина повинна засвоїти бездоганно, оскільки в ньому міститься основний зміст людського життя на землі та пізнання істини самого життя, що й відображено в Євангелії.

Проста, доступна, щира й сердечна пастирська проповідь має велику моральну силу, вплив на паству, оскільки в ній відображений внутрішній і зовнішній характер. Якщо зовнішній характер стосується видимих впливів (приклади негативної поведінки) на кожну особу вірного, то внутрішній – на тих, хто є під впливом учасника богослужіння. Тобто кожна проповідь непомітно впливає на виховання дитини. Адаже батьки, рідні так чи інакше хочуть, щоб дитина прожила життя у святості. Зішестя Святого Духа після вознесіння Ісуса Христа на небо виконує внутрішню мету – досягти земної святості через велику, щиру любов до Бога і земне страждання. Ці внутрішні імперативи повинні міцно увійти в кожну дитину. Тільки одному Богу відомо, чи живе людина святим життям чи ні, але природні вихователі дитини повинні бути переконані, що пастирські проповіді дали (і дають) поштовх на дотримання дитиною високого духовного порядку у майбутньому дорослому житті.

Форма християнського етикету пов'язана із етимологією слова “етикет”. В енциклопедичному словнику зазначено, що етикет (від флам. – встромляти) – система правил поведінки і відповідних ритуалізованих дій, призначення якої – зовнішньо впорядкувати людські взаємини через суворе узгодження форм поведінки з тією чи іншою ситуацією спілкування. Термін “етикет” виник у XVII ст. при французькому королівському дворі, коли було запроваджено спеціальні картки для придворних із переліком обов'язкових правил поведінки. У різних формах свій етикет мають усі культури і прошарки населення; пріоритетними сферами його поширення і побутування є світське життя, дипломатія, судочинство, військова служба [3, с. 206]. Існує свій етикет й у сфері християнської культури: християнський етикет, конфесійний етикет, церковний етикет, канонічний етикет, позацерковний (світський етикет) і т. д.

На нашу думку, християнський етикет – це сукупність правил належної духовно-моральної дії або думки, підпорядковані горизонтальним та вертикальним природно-надприродним нормам, які сповідує християнська релігія у вигляді канонічних правочинів і поширюється пастирем. Не викликає сумніву те, що християнський етикет складається з двох частин: світського і церковного.

Світський (позацерковний) етикет формується здебільшого під впливом родинно-сімейного виховання (дошкільний вік), педагогічного виховання (шкільний та студентський вік), професійно-трудового виховання (дорослий вік). Пастир у цих виховних процесах є певним координатором, консультантом, свого роду несистематичним духовно-громадським вихователем. Всі моральні норми формуються навколишнім середовищем культурно-історичним розвитком суспільства та здоровим глуздом.

Церковний етикет формується на основі міцних морально-духовних стандартів світського етикету, здобутих з дитинства, які стали майже природними звичками поведінки. Із прийнятними в

поведінці дітей нормами залучають їх до церковного етикету, що є християнською мудрістю. У церкві дитина повинна навчитися правильно думати, правильно висловлювати свої почуття, оскільки церковний етикет відображає етикет антропології людини: етикет тілесних дій, етикет душі й етикет духу. Тобто це не просте виконання правил, а етикет внутрішнього життя дитини, налаштування на онтологічні духовні думки й почуття, володіння етикетом розуму і серця. Звичайно, без належного сімейного виховання, без високого світського етикету не можливо починати формувати церковний етикет дошкільника. Адже у сім'ї дитину здебільшого виховують за правилом “горизонталі”, тобто типу людина-людина, а у Церкві діють правила більше вертикального змісту: людина-Бог, тобто норми благочестя. Вертикальний зміст церковного етикету насичений не тільки природними нормами, а й надприродними: церковні таїнства, ритуали, культові обряди, шляхи сходження до Христа, сприйняття догм християнського віровчення і Десяти заповідей Божих і взагалі всього того, чим повинен володіти носій образу і подоби Божої.

Слід наголосити, що церковний етикет відображає своєрідний усний канонічний правочин (угоду), який притягує Божу благодать, забезпечує зростання у Божій благодаті і духовному розвитку. Цей правочин впливає із християнських канонів, актів церковного законодавства, православних традицій з метою стати справжнім членом Христової Церкви.

Світський і церковний етикет мають спільні й відмінні риси, які стосуються правил поведінки. Це, зокрема, стосується зовнішнього вигляду, одягу, культури, мовлення, вітання тощо. Наприклад, церковний етикет починається із визнання Триєдиного Бога, потойбічного світу, посмертної винагороди, хресного знамення, форми вітання (Слава Ісусу Христу, Христос рождається, Христос воскрес), форми звертання до духовних осіб: неофіційно “Отець”, “Владико”, офіційно “Велике преподобіє”, “Ваше Високопреподобіє”, “Ваше Преосвященство”, “Ваше Високопреосвященство”, “Ваше Святосте”, обов'язкове отримання благословення. Звичайно, цього дошкільнята зразу засвоїти не можуть, але поступово це стане нормою.

Основним провідником християнського етикету є пастир, який за допомогою цих правил приводить до єдності пастви, не допускає войовничого безбожжя, застерігає від надуманого антиетикету, а поширює етикет віри, надії й любові.

Для дітей дошкільного віку доступною формою пастирської позабогослужбової діяльності є стверджувальне (катафатичне) богослів'я. Йдеться про можливість часткового, відносного пізнання Бога шляхом аналогії між Ним, світом і людиною. Відповідно до цього вчення Бог пізнається за тими ознаками і визначеннями, які є у Священному Писанні, а також за результатами Його творіння. Пізнання природи і людини оголошується відображенням знанням Бога і слугує передумовою для умовиводу щодо Його абсолютної сутності, мисленого судження до неї. Стверджувальне богослів'я визначає Бога як благодать і любов. Але при цьому Бог залишається трансцендентним, а Його природа до кінця не може бути пізнана [10, с. 152]. Бог, який є цілком “іншим” відносно світу, проявляє Себе у світі, відкриває себе. Цей спосіб “зв'язку” Бога і світу, Його прояву у світі святі отці описують за допомогою поняття “енергія”. Вони пропонують класичну формулу: Бог незбагнений за суттю, але збагнений у Своїх енергіях (діях) в світі [8, с. 518]. Досвідчений пастир знайде можливість використати матеріали стверджувального богослів'я з метою духовної опіки дітей, залучення їх до розуміння цінності світу, єдності неба і землі, пізнання природи.

У пастирській діяльності утвердилася така форма духовної опіки дітей як організація паломництва, тобто подорожування по святих місцях, особливо монастирях, які є взірцем християнської віри та духовної освіти, що має давню історію.

Жителі Київської Русі, які ходили на Святу Землю, називалися паломниками. Таку назву ці мандрівники отримали тому, що на спомин про перебування на Святій Землі вони приносили з собою пальмову гілку. Вона була не тільки пам'яттю про перебування в місцях, де проходило земне служіння Сина Божого, але і слугувало нагадуванням про вхід Спасителя в Єрусалим. Люди відправлялися в дорогу не за багатством, не в пошуках слави і нагород, а тільки для того, щоб наблизитися до православних святинь, які освячені присутністю або Самого Спасителя, або Його учнів, або Матері Божої, або подвижників християнства. Тільки народ, який любить Бога, міг відмовитися від матеріальних благ заради того, щоб, подолавши всі негаразди шляху, наблизитися

до святинь. Все це сприяло зростанню у паломника моральної чистоти та духовності [7, с. 522–524]. Також здійснювалися мандрювання на Афон, до Константинополя, Києво-Печерської і Почаївських лавр, Манявського скита та ін.

Звичайно, організувати пішохідне паломницьке мандрювання дітей дошкільного віку не є реальним, але у вигляді туристичних поїздок з батьками і не на велику відстань здійснити можливо. Тим більше, що святих місць є доволі багато, і активність людей до паломництва не спадає: часто організуються прощі, колективні моління, відзначення різноманітних духовних подій і т. д.

Факультативною (необов'язковою) формою пастирського богослів'я є волонтерство, яке пов'язано з добровільним, вибірковим покладанням на себе не службових опікунських обов'язків. У пастирській діяльності серед дітей дошкільного віку такими обов'язками можуть бути: турбота про дітей-сиріт; дітей, які залишилися без піклування батьків або осіб, що їх замінюють; прийомних дітей; дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах; дітей із неблагополучних сімей та ін. Потребують пастирської волонтерської діяльності дитячі садки-ясла, дитячі будинки сімейного типу, сім'ї опікунів, розлучені сімейні пари чи ті, які позбавлені батьківських прав, сім'ї, в яких один із батьків (або обоє) перебувають у тяжко хворобливому стані чи у місцях позбавлення волі.

Волонтерська діяльність здійснюється пастиром у тісній взаємодії з районною службою у справах дітей, комісією з питань захисту прав людини, соціальною службою для сім'ї, дітей та молоді, дошкільними навчальними закладами. Ця діяльність здійснюється на безоплатній основі і має духовно-просвітницький, духовно-профілактичний характер. Загалом пастир- волонтер формує відповідальне батьківство, своєчасно інформує районні служби про необхідність соціальної допомоги або організує її силами членів церковного комітету (управи). Церква як благодійна організація може формувати робочі групи з підготовки пропозицій з питань захисту прав дитини.

Реалізацію форм пастирського богослів'я забезпечують відповідні методи. Слово “метод” грецького походження і означає шлях дослідження, спосіб організації практичного і теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розглядуваного об'єкта [1, с. 536], систематичний спосіб досягнення теоретичного чи практичного результату, розв'язання проблеми чи одержання нової інформації на основі певних регулятивних принципів пізнання та дії, усвідомлення специфіки досліджуваної предметної галузі і законів функціонування її об'єктів. Метод окреслює та втілює шлях до істини, напрями ефективної діяльності, що ведуть до реалізації поставленої мети, задає регулятивні та нормативні настанови пізнавального процесу [3, с. 373]. Стосовно методики дошкільної пастирології доцільно розглянути такі основні поняття, які домінують у цих дефініціях: об'єкт освоєння та його специфіка, закони функціонування, регулятиви впливу, нормативні настанови.

Об'єктом освоєння пастирського богослів'я є діти дошкільного віку. Специфіка цих дітей полягає в тому, що під пастирський вплив вони попадають вже із початком формування сімейної моралі. Тому пастирські методи повинні бути скеровані на те, щоб сімейна мораль набувала християнського виміру і стала продовженням отриманого початкового виховання. У випадку неналежного сімейного виховання пастиреві необхідно змінювати й відповідні методи.

Закони функціонування у методі мають реальне підґрунтя, оскільки один і той самий метод може мати різні впливи на дошкільника. Це залежить від багатьох факторів: ступеня інтелектуального та духовного розвитку дитини, її фізичного здоров'я, набутих навичок і звичок і т. д. Дія законів у методі є прихованою, внутрішньою причиною послуху або непослуху дитини, що пастиреві потрібно методично правильно виявляти.

Дошкільна пастирологія менше потребує навчання чи виховання, а більше регулятивного впливу, який може бути скерований не стільки на саму дитину, скільки на осіб, які її навчають і виховують. Регулятивний вплив бере початок вибраного шляху до Божої істини, напрямів позитивної діяльності. Тобто вибір способів духовного впливу на дошкільнят залежить від наявної життєво- сімейної ситуації, в якій необхідно знайти те, що найбільше впливатиме на дитину, віднайти специфіку природних процесів, які пронизують інтереси дитини.

У кожному методі містяться нормативні настанови. Методи дошкільної пастирології насичені нормами, які впливають із канонічних джерел, правилами, встановленими Церквою. Ці норми і правила повинні більше стосуватися пастиря і опікунів. Для дитини нормою є поведінка впливової особи: що робить дорослий, те і є нормою для наслідування. У підсвідомості відкладаються власні варіанти нормативних настанов, які у старшому віці формуватимуть свідомість. Тому вибір методів християнського впливу на дітей дошкільного віку має стратегічне значення, тобто діє на перспективу.

Методи мають певну класифікацію. У будь-якій діяльності методи діляться на емпіричні (сприйняття органами чуттів) і теоретичні [5, с. 64]. У педагогіці класифікація методів є більш детальною. Серед цієї класифікації заслуговують уваги методи навчання і методи виховання.

У сфері дидактики особливу роль відіграє метод навчання, в якому поєднується спосіб діяльності того, хто навчає, і спосіб навчальної діяльності дитини. Метод навчання – це система послідовних способів взаємопов'язаної діяльності педагога і дітей, спрямована на досягнення навчально-виховних завдань [6, с. 176].

Дошкільне дитинство – достатньо тривалий час розвитку дитини і неповторний за темпами. Завдання виховання на кожному етапі цього періоду мають свою специфіку. У немовлячому і ранньому дитинстві важливо формувати якості, які зумовлюють розвиток суто людських властивостей і здібностей. Завдання виховання значно ускладнюються у дошкільному віці, коли формулюються якості, що визначають подальший розвиток дитини [6, с. 72]. У дошкільній пастирології переважають методи виховання, які класифікуються на емпіричні й теоретичні. Пастир зосереджує свою увагу не на всіх видах виховання, а на християнське виховання, християнський вплив шляхом методів впливу на почуття (емпіричні методи) і методів впливу на інтелект (теоретичні методи). Універсального, єдиного методу у пастирській діяльності не існує, оскільки метод є складним, багатовимірним педагогічним явищем, вибір якого залежить від педагогічного мистецтва пастиря.

Християнське виховання – це процес формування людської особистості, яка здатна до активного і творчого засвоєння цінностей християнського життя. Традиція християнського виховання є конкретним втіленням у моральному житті людини принципів християнської практичної моралі [82, с. 461]. Тобто у сімейну мораль пастир повинен зуміти втілити доступні дошкільному віку елементи християнської моралі через почуття та інтелект.

До основних методів християнського впливу на почуття (сенсительні методи) дітей дошкільного віку, на нашу думку, належать методи інтеграції людських спільнот, духовного оживлення, церковного співу, естетичного сприйняття, емоційного піднесення, оптимістичного налаштування та ін.

Метод інтеграції людських спільнот ґрунтується на принципі любові до ближнього. Ближньою людиною є не тільки родич, а будь-яка людина, оскільки теж створена Богом і набуває статусу ближнього. Дитина повинна усвідомити, що людські спільноти об'єднує Бог, тому людина повинна любити процес інтеграції, а не дробити його. Якщо дитина любить себе як Боже творіння, то так само повинна любити всіх людей, яких інтегрує Ісус Христос. Полюбивши Сина Божого, Бог зараховує дитину до християн і полюбить її саму, визначить щасливу долю на ціле життя. Цей метод застерігає від надмірного жадання (починаючи з дитинства) матеріальних благ. Адже, якщо серце любить багатство, то воно вже не здатне полюбити Бога (Мф. 6:24).

Метод духовного оживлення також скерований на відведення від накопичення матеріальних речей (одяг, солодощі, іграшки). Пастир дає зрозуміти, що дух, духовний потяг керує дитиною і дає їй необхідний достаток. Людина є повноцінною і відчуває себе впевнено, якщо вона дбає про те, що її найбільше відрізняє від тварин – духовність, правильні думки, прагнення до знань й пізнання світу і т. д. Тому, використовуючи будь-яку форму дошкільної пастирології, пастир повинен оживлювати дитину духовно, дати їй зрозуміти, що завдяки духовності вона буде жити за Божими настановами.

Церковний спів як почуттєвий метод пастиря має можливість застосувати на кожному богослужінні. Цей метод спочатку скерований на уміння й уважне слухання церковного хору, співу регента і отримання духовно-душевного задоволення. Націливши дошкільнят на приємні, позитивні відчуття, пастир досягає високої мети – залучає дитину до церковного життя. Дитина відчуватиме потребу щоразу отримувати добрі духовні засади, які керують нею в наступні дні. За можливості дошкільнят можна залучати до окремих, простих церковних піснеспівів, наприклад, працювати над приспівуванням слова “амін”.

Дошкільна пастирологія використовує метод естетично сприйняття церковного дизайну, який поширюється на гармонійне сприйняття оточуючого світу, що є естетичною потребою. Форми церковного мистецтва мають велику силу, яка позитивно впливає на поведінку дитини, на власну етатизацію дитячого життя.

Виховати правильне ставлення дитини до явищ природи, суспільного життя, релігійних норм найкраще вдається з використанням методу естетичного сприйняття, оскільки цей метод містить почуття збалансованості, гармонії і взагалі краси. Крім того, у церковному мистецтві є така репродукція, яка викликає у дитини зворотню реакцію. Наприклад, зображення розп'яття Ісуса Христа заставляє задуматися над жорстокістю людей, невірством і великим гріхом.

Про наявність методів емоційного піднесення у дошкільній пастирології свідчать багато форм церковного життя. Сутність емоцій полягає в тому, що це реакції людини (особливо дитини) на дію внутрішніх і зовнішніх подразників, які мають яскраво виражене суб'єктивне забарвлення і охоплюють усі види чутливості й переживань. Завдяки емоціям люди не лише відчують, сприймають, уявляють чи розуміють навколишню дійсність, а й переживають її [4, с. 116]. У церковному житті емоції є позитивними і необхідними, оскільки емоційна сфера дитини щоразу розширюється із кожним розумінням духовних дій. Часте перебування дитини на богослужінні щоразу розвиває позитивні емоції, необхідні для усвідомлення цінності людини на землі.

Метод оптимістичного налаштування у дошкільній пастирології є доволі витонченим. Річ у тім, що оптимізм (від лат. – найкращий) – це світовідчуття, пройняте вірою в краще майбутнє, в торжество над злом, справедливості над несправедливістю [4, с. 239]. А християнська віра саме і ґрунтується на вірі перемоги добра над злом. Навіть до смерті дитина повинна ставитися природно, оскільки земне життя має продовження у небесному житті. Тобто пастир повинен на прикладі земного життя Ісуса Христа показати, що діти й дорослі повинні жити праведно, щоб успадкувати після своєї тілесної смерті вічне небесне життя.

Методи християнського впливу на інтелект (інтелігібельні методи) є теоретичними аспектами християнського виховання, які володіють імперативними (наказовими) властивостями,

У теоретичному аспекті імператив християнського виховання знаходить обґрунтування у церковному вченні про призначення людини і залучення її до ідеальної норми буття, яке актуальне можливостями досягнення нею у стані богоподібності і святості відповідно до загальної світоглядної парадигми християнства [9, с. 461].

Основними методами християнського впливу на інтелект (інтелігібельні методи) дітей дошкільного віку вважатимемо методи навчання, які використовуються у дошкільній дидактиці і за джерелами знань класифікуються на наочні (спостереження, демонстрація), словесні (розповідь, читання і слухання, бесіда), практичні (вправи, ігри, прості досліди, моделювання) [6, с. 177–179], а також аналогії, еротематичні, стимулювання.

Необхідність наочних методів у дошкільній пастирології зумовлюються тим, що християнський вплив починається із розуміння значення ікон, хрестиків, приміщення храму, релігійних обрядових процесів та ін. Ці методи є носіями інформації, яку дошкільники в силу своєї допитливості із задоволенням сприймають за допомогою спостереження і демонстрації.

Спостереження важливе для всіх дітей, а дошкільнят особливо, оскільки вони перебувають у початковому навчальному процесі, в якому пізнавальна цікавість є підвищеною. Щоб спостереження не призводило дошкільника до фантастичних висновків, пастир націлює цей процес на зрозумілі дитині приклади земного життя Ісуса Христа. Завданням буде спостерігати за творінням добра Ісусом Христом, перераховуючи відповідні добрі справи.

Демонстрацію як наочний метод пастир використовує часто. Сюди входить: навчити дитину правильно хреститися, бити поклони, поводитися в церкві та ін. Також метод демонстрації притаманний у різних позабогослужбових діях: освячування квартири чи побутових речей, шлюби, хрещення і г. д. Однак ці дії пастиря, його демонстрацію потрібно дошкільнику ретельно пояснити, оскільки наочно-демонстративна інформація є виразом конкретної пам'яті і міцно вкорінюється у підсвідомості на все життя. Ефективним діями пастиря буде демонстрація релігійних картин, використовуючи при цьому відеозаписи та інші комп'ютерні технології.

Словесні методи християнського впливу на дітей дошкільного віку мають найбільше коригувальне, значення для інтелектуального розвитку у сфері духовності. За допомогою слова пастир надає достовірну інформацію про основні атрибути християнської віри.

Розповідь збагачує дитину різноманітними враженнями, впливає на її розум, почуття, уяву. Це живий, образний, емоційний, логічно структурований виклад подій, оснований на фактичному матеріалі. Розповідь вихователя повинна мати чітко визначену тему, художню форму, бути динамічною, засновуватися на близьких і цікавих для дітей фактах [6, с. 178]. Це стосується основних релігійних свят, деяких відомостей про життя святих. Особливо діти люблять слухати про добродійні дії святих Миколая та ін.

Читання (слухання дітьми) оповідань із Біблії розширює і систематизує знання, зосереджує увагу на вихованні духовно-моральних чеснот. Таке ознайомлення дошкільнят з релігійною літературою дитячого змісту є найкращим сприйманням, усвідомленням і засвоєнням правил життя людини, які встановив Бог. Крім того, такий пастирсько-педагогічний процес спрямований на виховання дітей любові до книги, яка є джерелом духовних знань.

Метод бесіди полягає в тому, що вчитель, опираючись на наявні в учнів знання й досвід, користуючись запитаннями, підводить учнів до розуміння й засвоєння нових знань, до повторення й перевірки знання навчального матеріалу [4, с. 39]. Цей метод використовують для узагальнення й систематизації знань.

Беручи участь у бесіді, дитина повинна знати, про що йдеться, уміти включитися в діалог, підтримувати і розвивати його, слухати і розуміти співбесідника, керувати своєю увагою та ін. [6, с. 178]. Пастир вдається до бесіди із дошкільнятами старшої вікової категорії. Ефект від бесіди буде тоді, коли дитина знає основні молитви, деякі релігійні відомості і виховується у міцній християнській родині.

За допомогою практичних методів християнського впливу пастир досягає певних результатів. Дослідники вважають, що використання практичних методів змінюються з віком дітей, оволодінням ними відповідними вміннями. Якщо у молодшій і середній групах вихователь здебільшого показує способи виконання завдання за зразком, то у старшій групі демонстрація все більше поступається місцем самостійному виконанню роботи за заданими умовами [6, с. 178].

У дошкільній пастирології важливим практичним методом є вправа, яка як правило, виконується усно. Це вправи із вивчення молитов, накладання на себе хресного знамення, пригадування своїх добрих і поганих вчинків, правил поведінки на творчих вправах, де потрібні нові дії і певні здогадки.

Гра – це вільне самовиявлення людини, яке передбачує реальну відкритість світові можливого й розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення (виконання, репрезентації) якихось ситуацій, смислів, станів. Зміст рольової гри реалізується дитиною у взятій на себе ролі з певними правилами поведінки – це школа довільної поведінки й діяльності, властивої поведінці й діяльності дорослих [4, с. 73].

Для дошкільної пастирології метод гри важливий тим, що за його допомогою дитина правильно і швидше готується до майбутнього християнського життя, виходить за межі буденного буття, здійснює початкову релігійну соціалізацію. Досягнувши високого рівня самопочуття, дитина має можливість самореалізуватися у творчих пошуках, відчуває свободу у наслідуванні християнських ідеалів. Практично у кожній формі пастирського богослів'я є можливість дати виконати примітивну роль одного з батьків чи інших родичів, вчителя, вихователя і т. д. Крім того, пастир може запропонувати виконання якоїсь дрібної ролі (послуху) у церковних справах, сакральних ритуалах.

Прості досліді полягають у перетворенні предмета, явища чи ситуації з метою виявлення прихованих якостей об'єктів, установлення зв'язків між ними та ін. Такі дії є пошуковими, їх зміст залежить від навчально-пізнавальних завдань, які ставить вихователь, можливостей дитини діяти самостійно [6, с. 179]. Хоча богослужбові та позабогослужбові процеси не пов'язані з дослідями, проте окремі дії, які є дотичними до релігійних ритуалів, мають дослідницькі елементи: довготривале збереження артоса, освяченої води, почуття легкості після душевної молитви, почуття радості у релігійні свята, приємності від подарунків Миколая, відчуття провини за скоєне зло і т. д.

Основою моделювання є принцип заміщення, згідно з яким реальний предмет заміщується його зображенням або певним знаком. Створення та використання моделей є цінними для формування знань про властивості, зв'язки предметів і явищ. Вони дають змогу простежити недоступні для безпосереднього споглядання зв'язки [6, с. 179].

Так, можна моделювати різні епізоди із подорожі у минуле, яка в історії світу відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки відображає земне життя Ісуса Христа. Діти можуть скласти модель шопки, вертепу, корабля Ноя, зобразити хрещення Ісуса, похід Ісуса по морю, в'їзд Ісуса до Єрусалиму і т. д. Варто дітям пропонувати абетку малого християнина, яка потребує певного розмалювання. Метод аналогії (від грец. – відповідність) полягає в установленні схожості в якомусь відношенні між явищами й предметами вивчення, різними в решті відношень [4, с. 25]. Наприклад, пастир запитує дитину, в яких випадках її поведінка схожа чи не схожа на поведінку Ісуса Христа в дитячому віці. Дитина, знаючи оповідання з біблійної історії, може самостійно зробити простий умовивід про свою послухність, повагу до батьків, старших, про бажання відвідувати богослужіння тощо.

Метод еротематичності (від грец. – форма запитань) є запитувальним, виражений у формі запитання, на яке відповідає дитина. Це мистецтво запитувати [2, с. 536]. Тобто дитину потрібно ще уміти запитувати, знати, як методично правильно її запитувати щодо знання Божих істин. Неуміло поставлене запитання дитині може призвести до її замкнутості чи боязні проявляти свій інтелектуальний рівень.

Про метод стимулювання (від лат. – збуджую, захожую) підсвідомо здогадується практично кожна людина, а дитина його ще не очікує. Похвала дитини у найменшому посилює активність глибше пізнати прості богословські догмати. Звичайно, до кожної вікової групи є своє стимулювання, яке також залежить й від особистих інтересів та інших психологічних факторів.

Зауважимо, що розглянуті методи пастирського богослів'я не є вичерпними. Пастир у богослужбовій діяльності використовує й інші методи, а також прийоми, підходи, способи християнського впливу на дітей дошкільного віку. Ці методи впливають з іншої класифікації: інформаційно-повідомні, пояснювально-ілюстративні, проблемні, логічні, мотиваційні, організаційно-дійові, контрольно-оціночні та ін. Але так чи інакше всі методи зводяться до регулятивного впливу або на почуття (сенсирельні), або на інтелект (інтелектуальні). Головне у використанні методів впливу використовувати особливості вікових груп дошкільнят та дотримуватися послідовності, зацікавлювати своєю пастирською діяльністю.

Висновки. Отже, форми і методи пастирського богослів'я визначають зміст годегетики (методики) пастирської опіки, регулятивного християнського впливу на дітей дошкільного віку, формують у них морально-духовну свідомість і почуття.

Форми породжують низку відповідних методів, в яких функціонують внутрішні, природні закони з імперативною силою. Ці закони в основному скеровані на наслідування дорослого та практичний бік дошкільного пастирського богослів'я.

1. *Словник іноземних слів / за ред. О. С. Мельничука. – К.: Головна редакція УРЕ, 1985. – 962 с.* 2. *Философский словарь / пер. с нем.; основан Г. Шмидтом; под ред. Г. Шмикоффа; общ. ред. В. А. Малинина. – 22-е изд, перераб. изд. – М.: Республика, 2003. – 576 с.* 3. *Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. І. Шинкарука. – К.: Абрис, 2002. – 744 с.* 4. *Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.* 5. *Новиков А. М., Новиков Д. А. Методология: Словарь системы основных понятий. – М.: Книжный дом “Либроком”, 2013 – 208 с.* 6. *Дошкільна педагогіка / за ред. Т. І. Поніманської. – К.: Академвидав, 2005. – 202 с.* 7. *Комашко Б. Я. История христианства в Православной Церкви с древности до наших дней / Б. Я. Комашко. – Донецк: ПКФ “БАО”, 2009. – 752 с.* 8. *Православная энциклопедия: многотомное изд. – М.: Церковно-научный центр “Православная энцикл.”, 2007. – Т. 14. – 752 с.* 9. *Православная энциклопедия: многотомное изд. – М.: Церковно-научный центр “Православная энцикл.”, 2008. – Т. 19. – 752 с.* 10. *Релігієзнавчий словник / за ред. А. Колодного і Б. Любовика. – К.: Четверта хвиля, 1996. – 392 с.* 11. *Ринекер Ф., Майер Г. Библийская Энциклопедия Брокгауза / Ф. Ринекер, Г. Майер. – Кременчуг: Християн. зоря, 1999. – 1120 с.* 12. *Слобідський С. (протоієрей). Закон Божий / С. Слобідський. – Вид. 3. – К.: Вид. відділ УПЦ КП, 2005. – 656 с.*